

Németh János István

Hajnal István: Variációk Európa-témára (Magángondolatok:)

Mi történik, mi van itt, teszi fel a szerkesztőség a kérdést, megküldve írásra buzdító levele mellé egy figyelemreméltó tanulmányt. Evек, évtizedek óta figyelek, gondolkodom azon, ami itt történik a környezetemben. Most azután eljutottam oda, hogy inkább bevallom: nem tudom pontosan: "Mi is van itt". Ám nem szeretném megkerülni a véleménymondást, ezért más megoldást választottam: Hajnal István utólérhetetlenül pontos elemzéséből válogattam és rendszereztem azt, hogy mi nincs itt, de minek kellene lennie.

Vélhetően a mai olvasó ritkán olvashat ilyen pontos "Európa-leírást", mint az itt közölt Hajnal-variációkban. Elemzései telitalálatok, mi több élvezetesek. Ám szakszerűek, bensőségesek, elmélyültek is, olyanok amelyeket ma hiányolhatunk a kultúrából, politikánkból, gazdaságunkból, emberi kapcsolatainkból, önmagunkat továbbvivő mindennapjainkból egyaránt. És amelyek nélkül képtelenek leszünk az európai léptékváltásra.

Jó ötven éve megfogalmazott gondolatok nem helyettünk, de érettünk fogalmazódtak.

Kezdjük hát.

A kultúra, talán nincs a világon még egy ilyen fogalom, melynek több ezerre tehető a meghatározása a szakirodalomban. Korok és világrendek fogalmazták újra és újra a kultúra műbenlétét, mintegy önmaguk elé tükröt téve. Mert a kultúra a humanitás tükre, emberiségünk jelzőrendszere. Ez ilyen egyszerű. Nem is kezdhénénk másként Hajnal-variációkat Európáról, mint az európai ember lényegét bemutató kultúra értelmezésnél.

KULTÚRA

"A középkori Európa kultúrája önmagába mélyedő volt, szemben az antik és az arab kultúrák aránylag gyors, földrészeket átható terjedésével. Annál feltűnőbb az, hogy az újkor elején, pár emberöltő alatt, éppen ez a kicsiny politikai és társadalmi egységekre darabolt földrész ismeri fel és kezdi gazdasági-politikai hálózattal átszőni a Földgömb összes tengereit és kontinenseit.

Csak közelebbről megnézve, megvizsgálva tűnnek elő a középkori társadalomban mindazon belső elemek, amelyek a modern társadalomfejlődésnek lényeges alapjai voltak s amelyeknek az antik életben szerepük alig volt. Kitűnik, hogy a középkor szokásszerűsége megrögzítette, megmentette, érvényesítette a társadaloméletnek olyan alkotásait, a közös munkának, a társulásnak olyan szabályait, amelyeket az antik szerveződés tiszta, gyors racionalizmusával megragadni nem tudott, elsöpörte őket, mindent uniformizálva eleven, kíméletlen érdekei szerint. Kitűnik, hogy az újkor első századainak nehézkes,

akadozó fejlődésmenete nem egyéb, mint a szokásszerű, primitív középkori alakulásoknak lassú intellektuális feldolgozása. Ami az ázsiai kultúráknak nem sikerült, vagy csak igen tökéletlenül, azt az európai intellektualizmus finomabb módszerei és szervezete összehasonlíthatatlanul tökéletesebben elvégezték, az életnek nagyszerű s elmélyülő szabályozásával.

Az intellektualizmus, az antikkkal oly éles ellentétben, nehéz polgári gond, amely szinte egész természetében alakítja át az embert. A legnagyobb úr is óriási, sokszerű kultúr-
szövedményhez kötöttnék érzi gondolatait, elhatározásait, minden feladat a feladatok hosszú sorát vonja maga után. A társadalom-
fejlődés mély üzemiessége új embert, új módszereket követel...

A »tradicionális« nem állítható feltétlenül szembe a »racionálissal«. A fejlődés attól függ, hogy az emberi társulás milyen életanyagot tud érvényesíteni és milyen módszerek állanak rendelkezésére. A tradíció helyett felvettük a »szokásszerű« fogalmát: a közösség minden cél nélkül a közeli együttélés alapján szabályozza magát, nincs lehetőség arra, hogy bárki a másik rovására emelkedjék, az érvényesülés csak az egyéni képességek belső fejlesztésével lehetséges. Felvettük az »intézményesség« fogalmát: a közösség az élet kitermelt formáit megalapozza az azokat szolgáló egzisztenciák szokásszerű biztosítása által. A fejlődést nem az okszerű erő kifejtés viszi, hanem az egzisztenciák megőrzésével kialakuló, tökéletesedő módszerek, az objektív »szakszerűség«. Minthogy e módszerek fejlesztése mindig új és új, biztosított egzisztenciájú rétegek által folyik, mély »üzemiesség« alakul ki. Az »intellektualizmus« számára is, már a szóbeliségen kezdődve; nagy arányban az írásbeliségre való áttéréssel. Ez az intellektualizmus nem racionalizmusa által kerül vezetésre, hanem maga is társadalomképződmény, történeti alakulás. Mint a

társadalom egész üzemiessége, úgy az intellektualizmus is »közintézményszerűség« által növekszik, fejlődik. Ez az »adminisztratív társadalomszervezet«; végső alapjai az egzisztenciák, amelyeknek biztosítása nélkül nem érvényesülhet semmi kultúrtechnika; a »személyies teljesítmény«, azaz a mások kihasználása nélküli munka, a mély, általános emberi értékeket termelő fejlődés alapja. A »racionális« szellem egyre dolgozik, mint örök emberi ösztön; s elejétől arra tör, hogy a fejlett módszerek rétegeit emelje a többi fölé. Amidőn a »szokásszerűséget« az általánosan képzett intellektualizmus módszerei – s ide tartozik a pénz – váltják fel, mind akadálytalanabb racionális fejlődés következik, s mégis az üzemiesség, a közintézményszerűség kényszerével modern kultúra...

Elmélyülő intellektualizmus, pontosság, formagazdagosság. Hajnal Európa-látomásának kedvelt kifejezései, sajátosságai. Biztosan nem túlzás azt állítani – amennyiben a mai magyar demokrácia képviselői nem únják a szakadatlan "Bibi-ridézst" -, hogy demokráciánk szellemi önmeghatározásának bölcsőjénél Hajnal István párbáskodott. Az Európa születésének részleteit nemutató könyveinek, tanulmányainak ismerete nélkül egyszerűen nincs e fogalomra, erre az önmagunk meghatározását is szolgáló világtértelemezésre mértékünk. Nos, a technika és a gazdaság ebben a világtértelemezésben döntő jelentőségű. A technika, úgy is, mint az emberi erőforrások megsokszorozása. A gazdaság rövid bemutatásánál pedig ugyancsak a jól ismert fogalmak köszönnek vissza...

Az ember sokszor elkedvetlenedik ezeket olvasva: "Úr Isten, mióta tudjuk már ezt mondani szép anyanyelvünkön, s vajon miért nem csináljuk?" Így is megtagadva és "fejtetőre" állítva amúgy magyaros karakánssággal Marxot, aki a történelmet alkotó emberiségről mondta volt: "Teszik, de nem tudják."

TECHNIKA – GAZDASÁG

„Az a kevés technikai előny, amivel a fel-fedezők, különösen az ázsiai kultúrákkal szemben, megindultak, hamar kiegyenlíthetett volna, ha a belső fejlődés Európát nem képesítette volna oly szervezetek kibocsátására saját társadalmának mélységeiből, amelyeknek szívós, eleven fonadékából semmi idegen társadalom sem tudott kibontakozni, amiket nagy viszontagságok, katasztrófák, ellenségeskedések sem tehettek tönkre. A XVI. század a vakmerő nyereségvágy kalandos korszaka, uralkodók és harcias vállalkozók vezetésével; a XVII. században széles társadalomrétegek szakszerűbb vállalkozása veszi át szerepüket. A XVIII. század végétől pedig, a hatalmi eszközök mellett, az ipari termelés munkája, főként pedig az európai társadalomfejlődés leghatalmasabb eredménye, a gépi technika biztosította a vezetést az európai ember kezében.

A szűk, helyi fejlődésre szorítókozó intenzív munka alapozza meg az európai terjeszkedést; ez teszi fejletté a fegyver és a hajózás technikáját is. Más kultúrákban régismert természeti jelenségek az európai társadalom feldolgozásában válnak használható technikai találmányokká, a lőpor csak itt teremti meg a lőfegyvert.

Nem a dolgoztatás, hanem a beható, derekas egyéni munka végzi a termelést; csaknem az egyetlen példa Európában, hogy a föld, víz kihasználása szinte céhszerű szervezetekben folyik, a gazdák mesteri teljesítményeinek versenyével, a közös erőfeszítést, befektetéseket kívánó feladatok testületi elvégzésével s végül a termelés értékesítésének testületi védelmével a vállalkozói kihasználás ellen. Igazi szakmunka, sok apró tapasztalat állandó egyesítése s tanítása. Nem tisztán a természet adományainak egyszerű kihasználása, hanem a természet beható megfigyelése is, s a természetnek nemesítése, feldolgozása...

Nem az élelmes vállalkozás, szövetkezés, hanem a parasztmunkának generációkon át való biztonsága, a személyi teljesítményeknek védelme, a testületi együttesnek nem a közös nyereségre, hanem a munka szakszerűségének érvényesítésére szolgáló szervezete emelte fel itt a parasztságot, avatta méltó hivatásrétteggé, vonta be, itt először Európában, az irodalom s művészet érdeklődésének körébe. Oly szerveződés, amelynek lényegét s értelmét csak akkor értjük meg, ha a városnak, az európai polgárságnak a céhekből való fel-növekedését vesszük vizsgálat alá.

A munkafázisok függetlenek maradnak, a vállalkozás nem dolgoztat, hanem szervez, s így elsősorban a minőség versenyére kényszerül, fokozódó szakszerűsége. Céhhez való tartozása vállalkozó-társaival szemben is tiltja a »tisztességtelen« versenyt, a termelés spekulatív felvásárlását, nagyobb árak ígéretével, amiket azután a konkurrencia kipu-sztulásával alaposan leszorítana. Ilymódon a vállalkozás is tulajdonképpen a személyies teljesítmény alapján áll, az intellektuális szervezőmunka szakszerű hivatása lesz, éppúgy specializálódva a produkció teljes folyamatából, mint ahogyan az egyes kézművességek specializálódtak. A továbbiakban meg természet-szerűen ismét elkülönül az a szakszerű munka, amely a termelés menetét foglalja össze és másrészt a piac, a vásárlóközönség szervezésének, az áru elhelyezésének feladata, tehát a kereskedő hivatása. Addig a kereskedő kalandoszerű existencia, a társadalom bizalmatlansága kíséri, akár Indiában, ahol a legutolsó kaszto-kba sorozzák őt; luxuscikkkel, különlegességekkel, alkalmoszerű nyeresé-gekre dolgozik. Most a közszükségletek ellenőrzött, szakszerűsége kötelezett közvetítője lesz, polgári hivatás.

Csak a XVIII. sz. végén kezdenek jelentősebb szerepre jutni a »munkagépek«: sok ember, sok munkáskéz mozdulatát egyesítő szerkezetek. S csak a XIX. sz. elejétől az

»erőgépek«: szerkezetek, amelyek a természet addig jelentéktelennek tartott erőit sűrítik-fojtják magukba, s kényszerítik irtózatosszerű feszülésre, robbanásra egyetlenegy irányban, amelyben hasznos funkciót teljesítenek. Az erőgépek bekapcsolása a munkagépekbe: szinte korlátlan fokozása az ipari termelésnek. Az erőgépek bekapcsolása a mozgásszerkezetekbe: csodálatos fokozása a sebességnek. Ma már, kiszámították, a gépielőösszessége annyi munkát teljesít a Földön, mintha minden teremtet lélek mellett egy rabszolga szolgálna...”

A politika mindennapi életünk főszereplője. Hírnársövevény, mely ezer szálon magához köt minket. Előtopakodik a lakások intim csendjéből, az autóbust vezető sofőr rádiójából, a munkahelyi disputákból, a baráti beszélgetések hajdan izzó hamujából, ott leselkedik gondolatainkban, viszonyainkban, cselekedeteinkben. A politika diadalt aratott. Pedig, mint Hajnal István jókor fölismerte, nyugat számára a politika pusztán szolgálója a főszereplőnek: az embernek. Figyeljük meg, évezredünk elején tiszteletre méltó polgár elődeink milyen nagyon iparkodtak védőrendszereket kiépíteni szakmájuk, közösségeik, emberségük érdekében. Miként akadályozták meg azt szűvs és lokális szervezkedésükkel – a szabadságunk ama “kis köreivel” –, hogy a mindenható központi irányítás fölfalja szeretett autonómiájukat.

POLITIKA

“Az újkori fejlődés nem valami nagy egyesüléssel kezdődött, a római birodalomhoz hasonló hatalmas politikai egységek nem keletkeztek. Franciaországban, Spanyolországban a középkori részek ekkor formaként össze egy állammá, a német birodalom szétterjedtsége viszont ekkor válik véglegessé, a skandináv únió is ekkor bomlik fel részeire. Területre a Karoling- vagy a Staufen-imperia-

lizmus is volt oly nagyarányú, mint a XVI. sz. hatalmaié. Éppen az a jellemző a nyugati fejlődésre, hogy egyik állam sem tudott a többinek rovására igazi nagy hódító birodalommal alakulni. Az államszervezet inkább elmélyülésében, mint terjeszkedésében erősödött. A középkor folyamán a régi népállamok részekre osztódtak fel, mindegyik többé-kevésbé önálló uralommal, igazgatással; e kicsiny egységekben közeli, gondos, szakszerű munkával dolgozták ki az európai államigazgatás módszereit. Az újkori fejlődés ismét egyesítette a népi-nyelvi határok között a részeket, a nemzet-állam fogalmában, de már hatalmasan elmélyült szervezettel, feladatokkal, mint szűvs, önálló kultúregyéniségeket, amelyeket tartósan leigázni vagy éppen megsemmisíteni nem lehetett. A nemzetállam végleges kialakulása azonban csak a fejlődés utolsó, modern korszakában következett be, lassú, fáradságos munkával s nem csupán nyers hatalmi eszközökkel...

A középkor végén már egyöntetű képzett-ségréteg, nagy központi iskolákkal; a rész-államokat ismét egységes nagy állammá forrasztja össze. A társadalom szempontjaiból és nem a központi hatalom egyoldalú szempontjából kiindulva épül fel tehát ez az új európai állam; a hivatalnokság, mint szakszerű, megbízható közintézmény, elsősorban a társadalom szükséglete, a társadalmat nem kényszer hajtja alá, hanem saját érdeke. Már a középkorban szervessé, üzemszerűvé válik az ügyvitel, hiszen minden jog, minden kötelezettség generációk életére nyúlik vissza, minden rendelkezés az előzmények és a helyi alakítások sajátos viszonyainak vizsgálatát kívánja meg.

Külön hatóság a parlament, a legfőbb bírói fórum, egyúttal a törvények legfőbb őre a királlyal szemben is. A királyi rendeleteket átvizsgálhatja, ellenvetéseket tehet, s hagyományos gyakorlat szerint csak a parlamenti regisztrálás után jutnak azok törvényerőre...

A kormányzat minden fontos rendelkezése a parlament vizsgálata alá került, ellenállása például sikertelenné tehetett államkölcsönöket, új adókvetésekét. A vidék magisztrátusai is ellenőrzése alatt állottak s így néha még a kormányzat parancsainak végrehajtását is megbéníthatta. A fennálló rend öre; s ebből rendőri jogokat is igényelt, különösen Párizs területén, időnkint egyenesen a város főhatóságaként szerepelt. A közvélemény támogatása tette hatalmassá. Ereje természetesen a körülmények, az uralgó egyénisége, hatalma szerint változó, de néha egyenesen döntő tényező lehetett, különösen kétes trónutódlás, vagy belső zavarok idején...

A városi adminisztráció a társadalomszabályozás mély üzemévé; nem vagyonos előkelőktől függő pártok harca irányítja a várospolitikát, hanem a generációkon át kifejlődött társadalmi-gazdasági struktúra kívánalmi; szakértő, állandó hivatalnokszervezet. Mintegy semmiből, az antik időkben példa nélkül, szerves városi törvényhozás, szerves pénzügyi, jogi és szociális ügykezelés keletkezik már a középkor végén s általánosodik az újkorban állami szabályozássá. Nem hatalmi- és érdekcsoportok tülekedése ez, hanem a számtalan polgári egzisztencia igényeinek szakszerű, intellektuális szabályozása. Szakértő, tanult bürokrácia vezet már a várost; a céhek közül azok lesznek előkelők, amelyeknek mestersége intellektuális munkát kíván..."

Az emberi kapcsolatok tisztasága, rendszeressége jelenti az európaiság erejét, kivételességét. Együththatás az egyén és a közösség érdekei között egy olyan energiatöbbletet hordozó társadaloméptől elem, melyet Európa évszázadai fejlesztettek tökéletesre. Az egyetemesség igénye a keresztyénységéből táplálkozva az európai ember homlokjegyé, eligazítónk. Hitelességét a lokalitás iránti mély kötődés, szeretet adja.

EMBERI KAPCSOLATOK

"A római úr, ha feltámadhatott volna, végtelen érthetlenséggel nézett volna végig Európa társadalmán, kicsiny államain, a közigazgatás, a gazdaság szűkös, fáradságos berendezkedésén, a seregek, adminisztrációk, jogok, vagyonok kisméretű, tarka változatain, bajlódó apró gondjain. Az antik politika és gazdaság hatalmas tömegerekekkel dolgozott, népek s társadalmak létét söpörte el érdekeinek útjából; a nyugati fejlődésnek kicsiny egységek önállóságával kellett folytonosan egyezkednie. Kicsiny városok merev falakkal emelkedtek ki vidékükből, átmenet nélküli idegenséggel a szántók, mezők, erdők természetes környezetéből. Az idegen ember, még saját népének, államának vidékein is, alig boldogulhat különleges helyi ismeretek és pártfogások nélkül. Alig intézheti el ügyét-dolgát a bennlakókkal, mint ember az emberrel, kiszámítható terv szerint. Paraszt vagy városlakó, mind behúzódik előle saját szűk helyi társadalomalakulásába, különleges, szokásszerű összefüggéseibe, amelyeknek sajátosan alakult szabályaival, jogaival kell aztán minden közeledőnek megismerkednie és tárgyalnia. Nyelvek sokasága képződik ki elpusztíthatatlan önállósággal. S egyáltalán, minden különbség erősen kifejezett, kidolgozott, különbségeiben is erősen hangsúlyozott, mint például a ruházatban is. Az általános, okszerű társadalomszervezet helyett mindenütt mesterséges, szokásszerűen megrögzített alakulások, fantasztikusan felmeredő történeti formációk.

A szövetkezésszerű társadalom, amelyben mindenki a maga erejével vesz részt a versenyben, s amelyben az erősebb érvényesülésének a többi fölött nincs semmi akadálya, óriási erőfelfejtésre képes, hatalmas alkotásokra. Ezért az újkori fejlődés titkát elsősorban a régi kötelékeket felbontó, fokozódó racionalizmusban szokás keresni, az erők

szabad versenyének térhódításában, a kisszerű, elszigetelt, testületekhez kötött munka felszabadulásában, nagy arányokra való öszszesítésében. Pedig nyilvánvaló, hogy ez a racionalizmus nem más, mint felhasználása mindazon mélyebb elemeknek, amiket a társadalom szervezetében az előző korszakok érvényesítettek, – egyébként a modern társadalmak mély üzemszerűsége, az antikkkal szemben, meg nem magyarázható...

Erős polgárjog, éles magántulajdon biztosított minden családot és minden vagyont; mindegyik magába zárkózott és célszerű munkarendbe való aktív sorakozás helyett mindegyik csak apró tökéfeleslegét bocsátja a kapitalizmus rendelkezésére, amely létesíthet hatalmas vállalkozásokat, de nem célratorő társadalomszervezeteket. A család a meglévőhöz való görcsös ragaszkodással él, a népszaporodás megáll. Elvont eszmék csapdosnak a társadalom fölött, gyűjtik milliók szavazatait hol az egyik, hol a másik szélsőségre, szuggesztív erők hirtelen rántják magukkal a nemzetet, – de valami általános, az emberi jogokat méltányló ésszerűsége túl nincs fejlesztő társadalomvezetés. Ez a modern világnak egyik arca, az angol-amerikai típusal szemben.”

Az ember, Európa Istene. Úgy is élt jó ezer évig, szerencsére a demokrácia önkortátozásait jól-rosszul tűrve és elviselve. Talán ez lesz a megmentésének egyedüli lehetősége, a jövő évezred birtokbavételének utolsó esélye. Ha nem birtokba vesz, de együtt él, ha nem fogyaszt csupán, de adni is tud majd szépen, szervezeten. Hajnal Európa-olvasatában az ember lényegében hordozza ezt a gerincnemesítő mértéket is.

A FÖSZEREPLŐ

“Mint minden részleteiben gondosan szervezett munka, amely szakszerű ismereteken és nem mások dolgoztatásán alapszik, a

középkorvégi intellektuális fejlődés az európai hajós mesterségét is öntudatosá, biztos számításán alapulóvá tette.

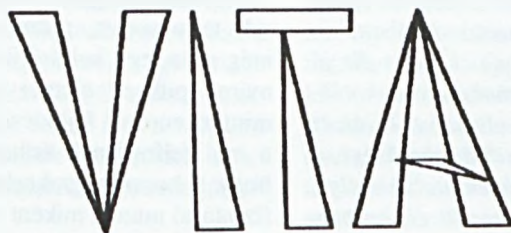
Ezt az európai hajóst, a középkori társadalomnak ezt a növendékét kell látunk a tengerentúli vidékek felfedezőjében. Minden gondolat, terv hatalmas, kipróbált tapasztalati anyagon alapszik. Az európai társadalom szervezete intézményesen használhatóvá tette a tapasztalati eredményeket, soha el nem ért arányokban közvetítette az ismereteket, a kézimunkától kezdve az elvont gondolatokig. Minden munka s minden vállalkozás mélyen beilleszkedik a társadalom munkaszervezetébe, reálisá válik, a generációk gyakorlatán alapuló biztosság érzésével, nem hagyatkozik csupán az elméleti tanításra és az egyéni képességekre, vakmerőségre. Távoli, ismeretlen tengereken is a munkának ez a tudatossága biztatja a hajóst. Az európaiak felfedezései ezért nem maradtak elszigetelt előtörések, hanem a társadalomból kiinduló és egyre növekvő hullámok sorozata követte egymást, mindig szélesebb rétegek vállalkozásai, mindig magasabbfokú, szakszerű szerveződéssel...

A magárahagyott kicsiny emberi együttesek természetes, primitív életszabályozását még soha, egy kultúrfejlődés sem tudta annyira építkező elemei között felhasználni, mint az európai fejlődés. Egyik legfeltűnőbb, a mai felfogásnak érthetetlen jelensége az, hogy a hosszas gyakorlattal állandósult létfontartó munka miként nő rá minden természeti s társadalmi talajra, sajátítja ki magának a munka anyagát, eszközeit, lehetőségeit. Általában véve az a légköre e primitív, nyomorúságba süllyedt társadalomnak, amit később európai szellemnek nevezhetni: a teljes, természetes emberi életnek elsősége minden felső szerveződéssel szemben, minden céllal szemben, ami a méltányos emberközti viszonyulás megrontásával akarná az emberi erőt szolgáltatába hajtani.”

Hajnal István Európa-képe több mint időszerű. Ha az "Európába vezető út" programja nem csupán ideológiai varázspálca a hatalom új birtokosainak a kezében, akkor a "hajnali" meghatározások tudasztása több mint ajánlatos. Nekünk, a mindennapok futószalagján nyúzódozó reménykedőknek e gondolatok újraolvasásukkal hitet adhatnak, csak csak eljő ilyen szellemi indíttatásra az a kor – "jobb kor" –, amikor végre tudjuk és tesszük ami a dolgunk.

Felhasznált irodalom:

*Hajnal István: Az új kor születése.
Bp 1988.*

VITA